

17. Мисечко А.І. Український культурно-освітній рух на Півдні України (1990–1914 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Одеський державний університет ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 1999.
18. Лисяк-Рудницький І. Роля України в новітній історії // Історичні есе. – К., 1994. – Т. 1.
19. Турченко Ф.Г., Турченко Г.Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): Історичні нариси. – К., 2003.
20. Штерн С. Десятилетие К.Д. в Одессе (Клочки воспоминаний). – Одесса, 1915.
21. Киселёв И.И., Корелин А.В., Шелохаев В.В. Политические партии в России в 1905–1907 гг.: численность, состав, размещение (количественный анализ) // Вопросы истории СССР. – 1990. – № 4.
22. Королев В.И. Бунт на коленях (Политические партии в Таврической губернии. 1905–1907 гг.). – Симферополь, 1993.
23. Королев В.И. Возникновение политических партий в Таврической губернии. 1905–1917. – Симферополь, 1993.
24. Донченко С.П. Ліберальні партії України (1900–1919 рр.). – Дніпродзержинськ, 2004.
25. Павленко С. (Шелухін С.) Чи бути Чорноморській Німеччині? – Золотоноша, 1913.
26. Турченко Г.Ф. Південна Україна на зламі епох (1914–1922 рр.). – Запоріжжя, 2005.
27. Орлицкий С.С. Южно-Русская республика (Из истории освободительного движения) // Исторический вестник: Историко-литературный журнал. – СПб., 1907. – Т. CVII.
28. Гордиенко М. Капитализм и русская культура на Украине // Украинская жизнь. – 1912. – № 9.
29. Турченко Г.Ф. Національні і територіальні тенденції в Україні напередодні Першої світової війни // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2002. – Вип. XV.
30. Слабченко М.Є. Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX ст. – Т. 2. – Харків, 1927.
31. Труды XXXVI Съезда горнопромышленников Юга России. – Харьков, 1912.
32. Карнаухов-Краузов В.И. «Красный лейтенант» (Из воспоминаний о лейтенанте П.П. Шмидте и о восстании крейсера 1-го ранга «Очаков» в 1905 г.). – М., 1926.
33. Стасюк М. Автономія і розвиток продукційних сил на Україні. – СПб., 1908.
34. Бованенко Д. До методології вивчення українського господарства // Прапор марксизму. – 1929. – № 2.
35. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні XX ст. – К., 1997.
36. Думова Н.Г. Кадетская партия в период первой мировой войны и Февральской революции. – М., 1988.
37. Чорний Д. У тіні губернських центрів: тенденції розвитку міст української «глибинки» на початку XX ст. // Схід–Захід (Історико-культурологічний збірник). – Харків, 2004. – Вип. VI.
38. Лисяк-Рудницький І. Четвертий Універсал та його ідеологічні попередники // Історичні есе. – К., 1994. – Т. 2.
39. Оглоблин О. Проблема схеми історії України 19–20 століття (до 1917 року) // Студії з історії України: Статті і джерельні дослідження / Українське історичне товариство, Українська Вільна Академія наук у США. – Нью-Йорк; Київ; Торонто, 1995.
40. Чорний Д. Взаємовплив чи асиміляція: українці та росіяни по містах Лівобережжя на початку XX ст. // Пам'ять століть. – 2004. – № 2.
41. Кавун М. Шляхи розвитку міст Півдня України кінця XVIII – першої половини XIX ст. (На матеріалах Катеринослава) // Питання аграрної історії України та Росії: Матеріали четвертих наукових читань, присвячених пам'яті Д.Л. Пойди / В.В. Іваненко (відп. ред.); Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2002.

Summary

The social and political movement of Southern Ukraine is considered and analyzed as certain territorial integrity. Author marked out four directions in the social and political movement: Ukrainian national movement; all-imperial movements; national minority's movement; territorial (regional) tends. Author proved that only complex approach is appropriate to researching of social and political life of Southern Ukraine region. It's impotent to author's mind to take proper account of interference of those social and political directions (and organizations, which represented them) in social and political movements.

Є. П. Назарова

ТЕРОР У ДІЯЛЬНОСТІ ЗАГАЛЬНОРОСІЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ (НА МАТЕРІАЛАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ)

Насилля та політична боротьба завжди йшли пліч-о-пліч в історії людства. Особливо яскраво нам це демонструють політичні події на Півдні України початку XX сторіччя. Цього періоду поряд з українськими політичними партіями в регіоні існували загальноімперські політичні партії та організацій. Насильство займало важливе місце в діяльності російських політичних сил.

Проблема тероризму російських партій та організацій порушувалися в дослідженнях, присвячених конкретним політичним силам. Такі дослідники, як О. Лебеденко [1], Л. Петришина, А. Юрій

[2], В. Комін [3], В. Савченко [4], досліджуючи анархістський рух у Російській імперії та Україні, звертали увагу на місце тероризму в діяльності цієї сили. Роль політичного насильства в боротьбі за владу російських есерів висвітлили в своїх роботах А. Спиридович [5], А. Жуков [6], В. Сусоров [7], К. Морозов [8], Р. Городницький [9]. Терористична діяльність була притаманна не лише російських революційним силам, а й правим політичним партіям та організаціям. І. Омелянчук [10], С. Степанов [11], В. Волковинський [12], М. Скрипник [13], А. Самарцев [14], вивчаючи чорносотенний рух, звертали увагу і на політичне насильство в діяльності російських монархістів.

Серед комплексних досліджень варто відзначити роботи російського дослідника О. Будницького, присвячені вивченню ідейних витоків російського революційного тероризму [15; 16]. Значним кроком у дослідженні феномену тероризму в історії України стало видання в 2002 р. колективної монографії “Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ-ХХ ст. Історичні нариси”, у рамках якої розглянуто окремі аспекти терору та тероризму в політичній боротьбі в Україні протягом ХІХ-ХХ ст. [17].

Однак, того ж часу поза увагою дослідників залишаються регіональні аспекти терористичної діяльності, що дозволяють визначити місце терору серед інших форм політичної боротьби російських політичних сил в Україні. У нашій науковій статті ми зробили спробу визначити роль терору в діяльності загальноросійських політичних партій та організацій у південноукраїнському регіоні на початку ХХ століття.

Сучасні дослідники наполягають на тому, що слід розрізняти такі поняття як тероризм та терор. Тероризм – це застосування чи погроза застосування недержавного насильства з метою викликати паніку, послабити і навіть скинути діючий уряд і домогтися політичних змін [18, с.124]. Під терором розуміють насилля заради ствердження інтересів пануючих верств, нав’язування їх волі, інтересів та цінностей, консервації існуючого ладу [17, с.17]. Тобто терор є легітимною формою насилля, а тероризм – протестним, нелегітимним. Вважаємо за доцільне використовувати поняття “терор” щодо діяльності всіх російських політичних сил на початку ХХ ст. як поняття, що позначає насилля, яке має політичну мету. Саме в такому значенні вживали поняття “терор” і політичні діячі досліджуваного періоду. Наприклад, один з ідеологів російських анархістів-комуністів І. Гогелія зазначав: “Якщо уряд санкціонує свої вироки шляхом білого терору, то чому народові не звернутися для захисту своїх інтересів до червоного, революційного терору!” [19, с.348]. Отже, тероризм і терор – це насилля з політичною метою. Під насильством слід розуміти будь-яку шкоду, що заподіяна особистості, чи будь-які засоби примусу щодо інших людей і соціальних груп [20, с.87].

У суспільній і політичній думці склалися три напрями теорій, що пояснюють джерела насилля. Перший поєднує концепції, що виводять насилля з природи людини. Згідно з ними, існують вроджені схильності, інстинкти, які підштовхують людину до насилля. До цього ж напрямку можна віднести й філософські концепції, які пояснюють насилля притаманним людині прагненням до влади, панування [18, с.127-128]. Для терористів характерне бачення світу в чорно-білих тонах, наявність надцінної ідеї. Прагнення врятувати й ошчасливити масу в екстремістів поєднується з байдужістю чи жорстокістю до реальних людей. Терористи відрізняються певними особливостями розвитку психіки, зокрема надмірно розвинутою емоційністю, що може іноді привалювати над раціональним сприйняттям дійсності [21, с.37]. Варто зазначити, що свого часу А. Кропоткін навіть наголошував на значенні емоційності для анархістів-бойовиків: “Терор розуміє лише той, хто переживає афекти, викликані ним” [22, с.333].

Другий напрям теорій виводить насилля з економічних і соціальних умов життя людей. Економічна і соціальна нерівність диференціює суспільство на групи, суспільні класи, між якими виникають глибокі суперечності.

Третій напрям теорій пов’язує насилля з динамікою конфлікту. У будь-якому суспільстві виникають конкуруючі групи. Конкуренція груп і особистостей – це потенційний конфлікт. Коли учасниками конфлікту стають конкретні особи, насилля стає досить ймовірним [18, с.127-128]. Показовою у цьому сенсі є точка зору І. Гогелія: “Ми зараз переживаємо як раз такий історичний момент, коли відмовитися від терору значить відмовитися від революційної діяльності, а тому нам доводиться визнати необхідність та своєчасність терору. До цього нас приводить саме життя” [19, с.312]. Тобто терор розглядався крізь призму конфліктної ситуації, яка мала знайти своє вирішення у перемозі однієї із сторін.

На думку сучасних дослідників А. Киви та В. Федорова, носіями політичного екстремізму можуть виступати дві групи в суспільстві. З одного боку, це найнижчі верстви суспільства, що походять із селянського середовища, нові мешканці міст, які не адаптувалися до нових умов життя, а з другого боку, екстремістами можуть бути представники освічених і заможних верств, характерними рисами яких є певна соціальна, культурна чи психологічна маргінальність [23, с.117].

Об’єктами терору можуть стати пересічні громадяни. Вдавання до насильства без жодних раціональних підстав можливо пояснити через теорію фрустрації. Ситуація, коли людина не знаходить підтримки в суспільній системі, відповідності норм, цінностей і санкцій, на які сподівається, викликає зневіру – фрустрацію, у якій особистість свідомо чи підсвідомо відчуває втрату того, до чого вона прагнула. Це призводить до агресії проти об’єкту, що став джерелом фрустрації, або перено-

силь її на інший об'єкт. Викликана фрустрацією агресія часто переноситься на того, хто сприймається як відносно беззахисний об'єкт [24, с.305-306]. Таким об'єктом перенесення й були пересічні громадяни.

Виходячи з теорії конфлікту, на початку ХХ ст. діяли щонайменше дві групи російських політичних партій та організацій, чиї інтереси радикально протистояли один одному. Одна із сторін конфлікту була представлена революційними російськими партіями й організаціями, які прагнули радикально змінити державний лад Російської імперії революційним шляхом. Їм протистояли консервативні, монархічні організації, що були зацікавлені в незмінності існуючої політичної ситуації.

Ліві політичні сили не розглядали терор як єдиний можливий засіб політичної боротьби. "...Для нас терористичні акти можуть бути лише частиною боротьби, частиною, що нерозривно пов'язана з іншими частинами. І як будь-яка частина вона має бути погоджена з цілим, мають бути переплетені в одну цілісну систему з усіма іншими способами партизанського і масового, стихійного і цілеспрямованого напору на уряд. Терор – це лише один з родів зброї, що перебуває в руках однієї з частин нашої революційної армії", – зазначав лідер есерів В.М. Чернов у програмній статті "Терористичний елемент в нашій програмі" [25, с.204].

Значне місце в діяльності революційних сил посідали експропріації, які переслідували мету поповнення партійної каси. Використання насильства в даному випадку мало виключно прагматичну мету і було обумовлено відсутністю стабільних джерел фінансування лівих політичних сил. Так членські внески в РСДРП були незначною часткою фінансування місцевих с.-д. організацій. У Севастопольському комітеті вони складали 14 % фінансування, а в Маріупольській організації – 33 % [26, с.659]. Тому не дивно, що у вересні 1906 р. ялтинською поліцією було попереджено напад на контору "Фороса", здобуті кошти від якого нападники планували передати Алупкінському комітету РСДРП [27, с.50].

Щодо есерів та анархістів, то взагалі не маємо відомостей існування членських внесків в місцевих організаціях цих політичних сил, тому найімовірніше експропріації були основним джерелом їхнього фінансування. Протягом 1907 р. на Півдні України відбулося дві великих експропріації, організовані есерами. Були пограбовані поштово-телеграфна контора в Севастополі та земська лікарня в Сімферополі. Проведення обох експропріацій в 1907 р. відбувалося за дозволом ЦК ПСР, який відрядив до Криму свого представника на час проведення ексу [5, с.307]. У 1908 р. бойовим загonom партії соціалістів-революціонерів, який діяв на Петровських заводах і станції Дебальцеве Катеринославської губернії, було вилучено 2405 крб. в конторі поміщика Карнеєва в Таганрозькому окрузі [28, арк.653].

Об'єктами анархістських експропріацій ставали різні організації та установи – від банків до ювелірних магазинів. Так у Катеринославі в серпні 1906 р. був пограбований ювелірний магазин Варшавського [29]. Однак поряд з експропріаціями анархісти мали й інші джерела фінансування, наприклад накладання "податків" – вимагання грошей в обмін на особисту безпеку. В 1907 р. в Єлисаветграді анархісти вбили місцевого багатого єврея Абрама Барського. В ході слідства було з'ясовано, що анархісти наклали на всіх місцевих великих купців-євреїв "податок" по 500 крб., а на середніх – по 300 крб. з кожного [30]. А в 1908 р. олександрівські анархісти-комуністи невдало спробували поповнити власну партійну касу, вимагаючи від місцевого підприємця Бадовського 5 тис. крб. в обмін на гарантії безпеки [31, арк.8-14].

Здебільшого вимоги анархістів супроводжувалися погрозами. Їхня відсутність насправді не полегшувала становища: населення вже добре розуміло до чого призводить недотримання чи невиконання цих вимог. Так одеська газета "Русская речь" в 1906 р. повідомляла, що родина одеситів Володковичей отримала листа "Робочої партії анархістів-комуністів" з вимогою 500 крб. Погрози в листі були відсутні [32].

Анархістами практикувалося викрадення людей з метою отримання викупу. У 1908 р. анархістами було викрадено одеського гімназиста 8 класу Б. Магнера, за якого вимагали викуп в 1 тис. крб. [33].

Обмеженість власних ресурсів змушували революційні партії йти на захоплення типографій, де вони виготовляли власні агітматеріали. Так у травні-липні 1906 р. кримські соціал-демократи захопили типографію газети "Севастопольский курьер", губернську земську типографію в Сімферополі, типографію газети "Терджиман" в Бахчисараї [7, с.49]. У січні 1907 р. 17 одеських анархістів-синдикалістів захопили друкарню Гальперіна та Швелера, у якій надрукували 3 тис. відозв [30].

Ліві сили йшли на залякування та фізичне усунення посадових осіб, які прямо протидіяли революціонерам. Об'єктами революційного терору ставали чиновники різного рівня. Есери готували замах на таких посадових осіб, як одеський градоначальник Д.Б. Нейдгарт, командуючий Одеського Військового округу генерал Коханова [35, с.49], генерал-губернатор Феодосії Давидов [27, с.49]. Жертвами терору були й посадовці нижчого рівня. У серпні 1907 р. есери в Горловці готували замах на пристава Кононенка та одного з жандармів міста [36, арк. 67].

У деяких випадках есери розглядали замах на конкретну особу як помсту режимові взагалі. У 1907 р. надруковані партією есерів прокламації пояснювали замах на одеського поліцеймейстера Гейцберга як відплату за катування арештованих на дільницях, розстріли під час повстання на "По-

тьомкін» та підтримку місцевою владою діяльності чорносотенців [30]. Революціонери наголошували на тому, що «терористичні акти стали необхідними як самозахист, самооборона, без якої розгул нічим необмеженого самодержавного свавілля переходить усі межі та стає нестерпним» [25, с.196].

Використання терору в боротьбі з владою відкривало для революціонерів великі можливості для «плідної» співпраці не лише на внутріпартійному, а й на міжпартійному рівнях. У кінці 1905 р. було захоплено типографію «Одесских Новостей», де одеськими есерами та соціал-демократами надруковано перший номер «Известий Одесского Совета рабочих депутатов» [38, с.155]. В 1906 р. загальними зусиллями Сімферопольського, Керченського та Феодосійського с.-д. комітетів було організовано вбивство начальника жандармського управління Керчі. 15 липня 1906 р. спільними діями Севастопольських організацій РСДРП і ПСР, анархістів було влаштовано втечу політ'язнів з місцевої тюрми [27, с.51].

У 1906 р. у Катеринославі утворюється Федерація анархістів-комуністів, діячами якої було вбито десятки поліцейських, підірвано дві поліцейські дільниці, казарми карального загону. Для придушення бойовиків до околиць Катеринослава (Амур, Кайдаки, Чечелівка) були введені каральні загони, що змусило анархістів тимчасово припинити терористичні акти та зосередитися на агітаційній діяльності [4, с.144]. Анархістський терор настільки схвилював місто, що робітники Брянського заводу в 1907 р. навіть ухвалили «гостру резолюцію проти анархістських замахів та фабричного терору» [39].

Крім конкретних політичних опонентів жертвами, терору ставали і пересічні громадяни. «Безмотивний» терор був притаманний анархістам. Одеські анархісти першими вдалися до «безмотивного» терору як засобу політичної боротьби. 17 грудня 1905 р. група одеських анархістів на чолі з Б. Шерешевським-Вейсбрем кинула бомби в міське кафе Лібмана, вбивши і поранивши декількох відвідувачів [2, с.62]. Аналогічні дії, жертвами яких ставали представники чиновництва, поліції, буржуазії та поміщики виключно через належність до «нетрудових» верств, були притаманні діяльності гуляйпільського «Союзу бідних хліборобів», до складу якого входив Н. Махно [1, с.47].

Щодо табору противників революційних перетворень у південноукраїнському регіоні, то вони, користуючись підтримкою місцевої влади, не були обмежені в політичних ресурсах, і, відповідно не займалися експропріаціями та захопленням типографій. Отже, значне місце в діяльності чорносотенців займало саме залякування, дезорганізація та фізичне усунення політичних опонентів.

Під час революції 1905-1907 рр. в Новоросійському університеті було припинено заняття, проходились революційні збори, в яких активну участь брали студенти та викладачі. Місцеві монархісти усіма можливими засобами намагалися навести порядок в навчальному закладі. Вони били студентів на вулицях Одеси, погрожували викладачам. Так, професорам Лисенку та Веригі в 1906 р. було надіслано листи від чорносотенної «білої гвардії», у яких їм погрожували смертю за їхню діяльність [40]. А в 1907 р. голова студентського відділу Союзу руського народу Новоросійського університету разом з дружинниками вломився до квартири професора Лисенка, вимагаючи вмовити студентів повернутися до занять [41].

Залякування використовувалося одеськими чорносотенцями і під час виборів до Державної Думи. «Білогвардійці» в 1907 р. системно зривали виборчі збори, «де розривали на шматки бюлетені та звернення, доходило до побиття резинами» [42, с.3]. У Мелітополі представники монархістської партії «Білий орел» били євреїв-виборців біля виборчих дільниць у день голосування [43]. Праві сили вдавалися до фальсифікації результатів виборів силовим шляхом. У Сімферополі чорносотенці намагалися вплинути на голосування циган і татар [44].

Значне місце в терористичній діяльності правих сил займало фізичне залякування та знищення революційних діячів. Наприклад, катеринославське «Общество активной борьбы с революцией и анархией» стало відомим широкій громадськості після резонансного політичного вбивства депутата І Державної Думи доктора Караваєва [10, с.40].

Найбільш яскравою сторінкою чорносотенного терору стали єврейські погроми. Об'єктом терору ставало законодавчо незахищене єврейське населення. За своїми масштабами єврейські погроми на Півдні України були одними з найбільших в Російській імперії восени 1905 р. У Катеринославській губернії відбулося 29 погромів, у Херсонській – 26 [11, с.56]. Лише за офіційними даними поліції під час одеського погрому, найбільшого за масштабами в жовтні 1905 р., було вбито більше 400 та поранено 237 євреїв [45, с.CLXVII].

Погроми та побиття чорносотенцями одеситів стали практично повсякденними явищем. Місцева влада була нездатна надати гарантії безпеки навіть іноземним громадянам. Одеські події лютого 1907 р. змусили всіх дипломатичних заступників закордонних держав у місті провести екстрену нараду. Результатом цих зборів стали надіслані дипломатами до рідних держав телеграми з проханням надати захист своїм підданим в Одесі [46]. А з 12 лютого в місті навіть було запроваджено військову охорону іноземних посольств [47].

Особливістю одеських подій стала платня за участь у погромах. Так взимку 1905 р. одеські монархісти роздавали в порту «полтинники» місцевим люмпенам, пропонуючи їм піти до міста та «по-

гуляти" [48]. У 1906 р. чорносотенці наймали одеських хлопців бити вікна євреям, обіцяючи сплатити 20 коп. за кожен розбиту шибку [49].

Таким чином, терор став органічною частиною діяльності радикальних загальноросійських політичних організацій та партій на Півдні України. Політичне насильство було покликано своїм резонансом підсилити інші заходи російських партій в регіоні. За допомогою терору ліві та праві політичні сили намагалися усунути політичних опонентів, поповнити партійні каси і навіть фальсифікувати вибори. При цьому терористична діяльність мала як раціональний, так і ірраціональний характер. Спільними напрямками терористичної діяльності для анархістів, есерів, есдеків та чорносотенців стали політичні вбивства та "безмотивний" терор (єврейські погроми і терор анархістів). Щодо експропріацій та збройних захоплень типографій для друку агітматеріалів, то їх практикували ліві політичні сили, обмежені в ресурсах.

Джерела та література

1. Лебеденко О.М. Анархізм в Україні (XIX – початок XX ст.). – К., 1996.
2. Петришина Л.В., Юрій А.К. Анархісти в Одесі в період першої революції в Росії // Наукові праці з питань політичної історії. – Вип. 172. – К., 1992.
3. Комин В.В. Анархизм в России. – Калинин, 1969.
4. Савченко В.О. Анархістський рух на Україні у 1905-1907 рр. // Наукові праці з питань політичної історії. – Вип. 169. – К., 1991.
5. Свиридович А.И. Партия социалистов-революционеров и ее предшественники. 1886-1916. – Пг., 1918.
6. Жуков А.Ф. Индивидуальный террор в тактике мелкобуржуазных партий в первой российской революции // Непролетарские партии России в трех революциях. Сборник статей. – М., 1989.
7. Сусоров В.Д. Про програму і тактику партії есерів у 1907-1914 рр. // Наукові праці з питань політичної історії. – Вип. 169. – К., 1991.
8. Морозов К.Н. Партия социалистов-революционеров в 1907-1914 гг. – М., 1998.
9. Городницкий Р.А. Боевая организация партии социалистов-революционеров в 1901-1911 гг. – М., 1998.
10. Омелянчук И.В. Черносотенное движение на территории Украины (1904-1914 гг.). – К., 2000.
11. Степанов С.А. Черная сотня в России. 1905-1914 гг. – М., 1992.
12. Волковинський В.М. Організації великоросійських шовіністів в Україні на початку XX ст. // Український історичний журнал. – 1999. – № 3.
13. Скрипник М.О. Головна права. Партія "Союз русского народа" // Наукові праці з питань політичної історії. – Вип. 169. – К., 1991.
14. Самарцев А.Г. Чорносотенці на Україні (1905-1917 рр.) // Український історичний журнал. – 1992. – № 1.
15. История терроризма в России в документах, биографиях, исследованиях / Автор-составитель О.В. Будницкий. – Ростов-на-Дону, 1996.
16. Будницкий О.В. Терроризм в российском освободительном движении: идеология, этика, психология (вторая половина XIX – начало XX в.). – М., 2000.
17. Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст. Історичні нариси. – К., 2002.
18. Требін М. Тероризм: спроба проникнення в сутність. // Людина і політика – 2002. – № 4.
19. Гогеля И.Г. К характеристике нашей тактики II. Террор // История терроризма в России в документах, биографиях, исследованиях / Автор-составитель О.В. Будницкий. – Ростов-на-Дону, 1996.
20. Козырев Г.И. Проблема насилия в теории, в массовом сознании и реальной жизни // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2000. – № 6.
21. Губенко А.В. Вызов терроризма (психологический анализ феномена терроризма) // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 9.
22. Кропоткин А.Л. Из письма Н.В. Чайковскому от 2 февраля 1895 г. // История терроризма в России в документах, биографиях, исследованиях / Автор-составитель О.В. Будницкий. – Ростов-на-Дону, 1996.
23. Кива А.В., Федоров В.А. Анатомия терроризма // Общественные науки и современность. – 2003. – № 1.
24. Вятр Е. Социология политических отношений. – М., 1979.
25. Чернов В.М. Террористический элемент в нашей программе // История терроризма в России в документах, биографиях, исследованиях / Автор-составитель О.В. Будницкий. – Ростов-на-Дону, 1996.
26. Общественные движения в России в начале XX века / Под ред. Л. Мартова, П. Маслова и А. Потресова. – Т. III. Кн. 5. Партии – их состав, развитие и проявление в массовом движении на выборах и в Думе. – СПб., 1914.
27. Королев В.И. Бунт на коленях (Политические партии в Таврической губернии 1905-1907 гг.) – Симферополь, 1993.
28. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 664.
29. Рідний край (Полтава). – 1906. – № 32.
30. Рада (Київ). – 1907. – 1 вересня.
31. Державний архів Запорізької області – Ф. Р-894. – Оп. 1. – Спр. 18.
32. Русская речь (Одесса). – 1906. – 15 серпня.
33. Рада (Київ). – 1908. – 31 березня.
34. Рада (Київ). – 1907. – 20 січня.

35. Сіталова Н.О. Терористична діяльність есерів Південної України (1902-1907 рр.) // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія. – Дніпропетровськ, 2007. – Вип. 15.
36. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 11. – Оп. 1. – Спр. 543.
37. Рада (Київ). – 1907. – 20 лютого.
38. Гурштейн Т. Как мы печатали первый номер "Известий Одесского Совета рабочих депутатов" (из воспоминаний участника) // Пролетарская революция. – 1926. – № 4.
39. Рада (Київ). – 1907. – 3 квітня.
40. Рада (Київ). – 1906. – 4 жовтня.
41. Рада (Київ). – 1907. – 3 березня.
42. Штерн С. Десятилетие к.-д. партии в Одессе (клички воспоминаний). – Одесса, 1915.
43. Рідний край (Полтава). – 1907. – № 7.
44. Еврейский голос (Одесса). – 1906. – 2 лютого.
45. Всеподданейший отчет сенатора Кузминского о причинах беспорядков, происходивших в гор. Одессе в октябре 1905 г., и о порядке действия местных властей // Материалы к истории русской контрреволюции. – Т.1. Погромы по официальным документами. – СПб., 1908. – С. CV-CCXV.
46. Рада (Київ). – 1907. – 10 лютого.
47. Рада (Київ). – 1907. – 21 лютого.
48. Бюллетень Совета рабочих депутатов в г. Одессе. – 1905. – 14 грудня.
49. Рада (Київ). – 1906. – 14 листопада.

Summary

The article deals with phenomenon of terror. The author analyzes terror of general Russian political parties and organizations at beginning XX century in South Ukraine.

Н. А. Шкода

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ПРОФЕСІОНАЛЬНОГО ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Сучасний процес державотворення, національного відродження в Україні цілком природно привертає увагу до культурного життя українського народу, його мистецтва, в тому числі театраль-ного. Все більше людей усвідомлює, що ознайомлення з історією розвитку українського мистецтва є невід'ємною складовою життя і діяльності кожної інтелігентної людини.

Історію українського професіонального драматичного мистецтва на початку XX ст. науковці традиційно вивчали в театрознавчому аспекті. Драматичний театр – синкретичне мистецтво. Це вимагає при дослідженні його історії використовувати комплексний підхід, що передбачає застосу-вання інформації різних наукових галузей (психології, історії, літературознавства, театрознавства), що сприятиме відновленню більш об'єктивної, повної картини розвитку національного театру. У даній статті здійснюється така спроба.

Мета статті – з'ясувати основні тенденції розвитку українського професіонального драматич-ного театру на початку XX ст.

Театральна творчість – біосоціальний процес, що розвивається під впливом соціального й пси-хологічного чинників. Мотивація поведінки провідних діячів українського драматичного мистецтва на початку XX ст. була різноплановою, формувалася під впливом почуттів громадського обов'язку та природного особистого егоїзму. Тому конфлікти у професіональних трупх відбувалися внаслідок дії і переплетіння об'єктивних і суб'єктивних чинників. З одного боку, сценічне мистецтво роз-вивалось в умовах національно-визвольного руху, через що його фундатори, керуючись патріотич-ними міркуваннями, намагалися багатьма творчими засобами підсилити етноконсолідуючу функцію театру. З іншого боку, сценічний процес відбувався під впливом психологічних суперечок між про-відними сценічними діячами і природними творчими розбіжностями між ними.

Конфлікти між провідними режисерами часто використовували артисти труп в егоїстичних ін-тересах. Виконавці колективів для здійснення особистих намірів не завжди були розбірливими у засобах, вдавалися до шантажу, інтриг, брудних пліток. Листування і спогади театральних діячів та їх сучасників свідчать про те, що фундатори української сцени не просто конфліктували, а часто стосунки між ними доходили до відвертої конфронтації. Не тільки виконавці труп, але і їх керівники часто використовували неінтелігентні засоби: пліткували, переманювали більшою платнею артистів у конкурентів. Інколи непорозуміння виникали внаслідок боротьби за художньо-адміністративне керівництво, за своєрідне диктаторство, хоча міцне управління трупами було запорукою їх успішної діяльності. Без такої диктатури неможливо було відстоювати існування українського театру.